
JELENKOR

Olasz hadifoglyok az USA-ban a második világháborúban

A háború után sokáig senki nem foglalkozott részletesen az olasz hadifoglyok helyzetével, akik kb. 1 millió 200 ezren voltak. Főleg a Németországban és a Szovjetunióban raboskodó olasz hadifoglyokkal törődtek. A részletesebb kutatások az utóbbi harminc évben gyorsultak föl, de az USA-ban fogva tartott hadifoglyok sorsáról még most is csak az egyéb, általánosabb kutatások keretén belül emlékeztek – emlékeznek meg – írja *Bevezetőjében* a szerző, *Flavio Giovanni Conti*.

A győztes nagyhatalmak országaiban különbözőek voltak a fogság körülményei, így pl. az angolok keményen kezelték a hadifoglyaikat, a legnehezebb sorsuk volt Németországban és a Szovjetunióban, a franciák is úgy látták jónak, hogy a nekik hadat üzent Olaszország katonáinak szigorúan bűnhődniük kell. Csak az USA-ban fogva tartott hadifoglyok életkörülményei feleltek meg leginkább az akkori nemzetközi elvárásoknak, elsősorban az 1929-es genfi konvenciónak. Külön meg kell említeni az angolok által elfogott hadifoglyok helyzetét, akiknek a Brit Nemzetközösségnek a Föld legkülönbözőbb tájain szétszórt országaiban találtak helyet, így Dél-Afrikában, Ausztráliában vagy Indiában.

Bizonyos hadifoglyok sorsát időnként a fentebb említett genfi konvenciónak ellentmondó intézkedések bonyolították, mint pl. az angolok által foglyul ejtett katonákét, akiket az angolok átadtak az amerikaiaknak: többek között ezt a genfi konvenció tiltotta. Ezeket a hadifoglyokat Eisenhower döntése alapján szállították az USA-ba, ahová az első hadifogoly-szállítmány 1942 decemberében érkezett, az utolsót pedig 1946 februárjában engedték szabadon.

Különösen érdekes az USA-ba került olasz hadifoglyok sorsának tanulmányozása a nemzetközi jog és a diplomácia szemszögéből. Kiderült ugyanis, hogy ezeket a hadifoglyokat munkára használták, amely munka – jelen esetben – egy hadban álló ország – az USA – gazdasági erejét növelte – ezt pedig a nemzetközi jog tiltotta. Ez azután rányomta bélyegét a két ország – USA és Olaszország – között később kialakuló „baráti viszonyra” is.

Tulajdonképpen miről is volt szó ebben az esetben? A szerző magyarázata: „Az USA pozitív viselkedését az olasz rabokkal szemben valójában akkor érthetjük meg legkönnyebben, ha arra a katonák »ideológiai átnevelésének« fénnyében tekintünk: a demokratikus és amerikai barát ideák megszerzése egyike volt azon szükséges előfeltételeknek, hogy Olaszország helyet kapjon a majdani szabad Európában. Ennek a célnak eléréséért tevékenykedtek különböző formákban és különböző szerepekben az amerikai politikai és katonai hatóságok, a katolikus egyház, az italo-amerikaiak.”

Maguk az olasz hadifoglyok két csoportra oszlottak fogva tartásuk alatt: a nagyobb részük hajlandó volt együttműködni az amerikai hatóságokkal, kisebb részük nem. Ezek a választások határozták meg azután, hol, az ország melyik területén, melyik táborba kerültek. Természetes, hogy a különböző helyekre és táborokba került olaszok különböző élményeket kaptak. Mindenesetre részt vehettek művészeti, társadalmi tevékenységekben, kapcsolatba kerülhettek az amerikai polgári lakossággal is. Mindez „különösen változatos és eleven képet nyújt az olasz katonák életéről, és ennek a rablágnak talán legtipikusabb és legeredetibb vonulatát adják”.

Hogyan kerültek fogságba az olasz katonák?

1942-ben a szövetséges csapatok Észak-Afrikában támadták az olasz–német egységeket, és március 16. és 29. között meghátrálásra kényszerítették őket; ekkor több ezer olasz katona adta meg magát, és került hadifoglyként a szövetségesek kezére. Később maga Mussolini adott parancsot Messe tábornoknak, hogy hagyjanak fel az ellenállással. A legtöbb olasz katonát a tunéziai hadjárat végén ejtették fogságba a szövetségesek. De nemcsak olasz katonák adták meg magukat tömegével, hanem németek is. A tunéziai hadjáratban a szövetségesek nagyméretű propaganda-tevékenységet is folytattak, ami szintén jelentős mértékben hozzájárult katonai sikereikhez. 1942 szeptemberében Eisenhower parancsot adott, hogy minden európai származású hadifoglyot szállítsanak az USA-ba, felszabadítva ezzel az angolokat a foglyok táplálásának nehézségeitől. Az amerikaiak ezzel óriási feladatot vállaltak magukra: el kellett látniuk az Európában illetve Észak-Amerikában összezsúfolt hadifoglyok őrzését és táplálását, és kezelniük kellett a tifuszos, dizentériás, maláriás betegeket, akik az elszállítás során óhatatlanul magukkal vitték ezeket a betegségeket az ugyancsak elszállításra egybegyűjtött egészséges személyek közé. Az Észak-Afrikában összegyűjtött olasz hadifoglyok különösen a franciák bánásmódjától szenvedtek, akik megalázták és meglehetősen durva körülmények közé kényszerítették őket.

A szicíliai partraszállásnál az amerikai katonák viselkedtek kegyetlenül a fogságukba került hadifoglyokkal: sokat agyonlőttek közülük.

A hadifoglyok USA-ba átszállítása nagy számuk miatt nem kis nehézségekbe ütközött. Az amerikaiak a legnagyobb részüket hajón szállították; a hajón tartózkodás az adott szükséghelyzetnek megfelelően sok kényelmetlenséggel járt nemcsak a közkatonáknak, de a magasabb rangú tiszteknek is. Maga a hajóút kb. három hétig tartott, a foglyokat New Yorkban, Bostonban, Massachussets államban vagy a virginiai Norfolokban tették part-ra, ahol szigorú vizsgálatokon estek át, a súlyos betegeket kórházakba, az egészségeseket az Államok különböző vidékeire szállították vonatokkal (a foglyokat meglepte az amerikai vonatok kényelme, jó felszereltsége) vagy gépkocsikon. Tilos volt őket megbilincselni vagy megkötözni. Étketzetésük pillanatnyi állapotuknak megfelelően alakult, a leírás alapján nem lehetett rossz. Kiszállásukkor a civil lakosság „mint ritka állatokra nézett ráuk” – jegyezte fel az egyik olasz hadifogoly.

A szövetségesek viszonya az olasz hadifoglyokhoz Európában és Észak-Afrikában nagy mértékben függött attól, önkéntes megadás útján kerültek-e fogságba, vagy harc közben, kényszerítő körülmények hatására. Ezt jelzi a szövetségesek állásfoglalása a Németországnak később hadat üzenő Olaszországgal szemben, amelyet ekkor velük közösen harcoló nemzetnek ismert el; mindez nem akadályozta a szövetségeseket abban, hogy az Észak-Afrikában és Szicíliában ejtett hadifoglyokat munkára fogják – ez persze Badogliot mélységesen fölháborította, aminek hatására a szövetségesek módosítottak a foglyok által aláírandó szövegen. A témában nem született megegyezés az olaszok és a szövetségesek között, ezért ez utóbbiak úgy döntöttek, továbbra is alkalmazzák az olasz hadifoglyokat a németek elleni tevékenységekben, kivéve a tényleges katonai bevetéseket. Az amerikai külügyminisztériumnak kellett végül közbelépnie, és elősegíteni a tárgyalásokat az olaszokkal, mégpedig abból a megfontolásból, hogy „Olaszországnak a nyugati blokkhoz kell tartoznia...”, ezért „az amerikaiaknak és az angoloknak egy sor politikai és gazdasági intézkedést kell foganatosítania Olaszország megsegítésére.” A szövetségesek által elfogott olasz hadifoglyok elengedését azonban elutasították.

Az olasz hadifoglyok száma az USA-ban 1944 novemberében érte el a maximumot: valamivel több, mint 51 ezren voltak ekkor. Életük és tevékenységeik megszervezésével több szervezet is foglalkozott, melyek mind-egyikének megvoltak a saját feladataik, így a szabályzatok kidolgozása, a politikai és metodológiai kérdések szabályozása, a foglyok egészségügyi problémáinak kezelése, stb. Ezeknek a feladatoknak az ellátása az 1929-es

genfi konvencióban foglaltaknak megfelelően történt. A hadifoglyokat a háborúban álló USA belső szükségletei által megkövetelt tevékenységekben alkalmazták az ország különböző vidékein, így Új-Mexikóban a gyapot-termesztésben és a vasútnál; fizetésüknek annyinak kellett lennie, amennyi a hazai munkásoké volt. Mivel egymástól távoli területekre küldték őket, ennek megfelelően kellett gondoskodni felügyeletükről: bizonyos magángazdaságokban előfordult, hogy nem volt állandó felügyelet. Ahogyan nőtt az alkalmazott hadifoglyok száma, a polgári hatóságok és a lakosság egyre nyugtalanabb lett, féltek, hogy a rabok versenyre kelnek a civil amerikai munkásokkal, és a háború után is ott maradnak dolgozni. Más, az amerikai hatóságok által a hadifoglyokra bízott munkával kapcsolatban hozott intézkedések is vitákat váltottak ki, így pl. a munkahelyi balesetek pénzügyi rendezése, vagy a fogságba eséskor a foglyoktól elkobzott pénzek és egyebek visszaszolgáltatása Olaszországba hazatérésükkor. 1944-ben azután az amerikaiak közölték az olasz hatóságokkal, hogy az USA-ban élő olaszok küldhetnek haza pénzt, de csak a felszabadított területekre.

Hogyan bántak az olasz hadifoglyokkal az USA-ban?

Legelőször is: területi elhelyezésük alapján az USA-ba került hadifoglyok helyzete volt a legkedvezőbb. Ennek okai a következők voltak: Olaszország nem jelentett különösebb veszélyt az USA „geopolitikai érdekei szempontjából”; az amerikaiaknál a hadifoglyokat igyekeztek »átnevelni« (indoctrinamento), és megtanítani őket a demokratikus intézmények értékelésére oly módon, hogy Olaszországba visszatérve, hazájukban is terjesszék ezeket az ideálokat,” s végül „az USA volt a leggazdagabb a háborút viselő országok között, és megengedhette, hogy – legalábbis anyagi szempontból – jól bánjon az általa őrzött foglyokkal.” Ezt a jó bánásmódot igazolták később maguk a hazatért olasz hadifoglyok is. 1944 második felétől, a közvélemény méltatlankodására válaszul, az addigi jó étrendet csökkenteni kellett a volt ellenséges országokból (Olaszország, Németország) odakerült foglyoknak.

A hadifoglyok számára külön elárúsítóhelyeket is létesítettek, ahol a munkájukért kapott bónuszok ellenében saját ízlésüknek és szükségleteiknek megfelelően szerezhettek be árucikkeket: dohányt, élelmiszert, tisztálkodási szereket, sört, kétszersültet stb. Mindezek a lehetőségek érthetően nagyon megelégték a foglyokat. Az öltözékeket illetően különbség volt az olasz tisztak és közlegények között az előbbieik javára.

Fontos kérdés volt az egészségügyi ellátás. Itt az olasz hadifoglyok ugyanolyan „kiváló” egészségügyi ellátásban részesültek, mint az amerikai

katonák. Volt járóbeteg-rendelés, különböző típusú kórházak, kiszolgáló, ápoló személyzet. Az amerikaiak arra is vigyáztak, hogy a hazatelepítendő foglyok semmilyen betegséget ne vigyenek magukkal. A foglyok rendelkezésére mindezekon kívül könyvtárak, újságok, olvasószobák álltak, a hatóságok támogatták a foglyok kulturális és sporttevékenységét, már csak azért is, mert ez segített fenntartani a fegyelmet közöttük.

Érdekesen alakult az olasz hadifoglyok és az amerikai polgárok közötti viszony. Az amerikai hatóságok először eltitkolták, hogy ilyen személyek (ti. olasz hadifoglyok) vannak hazájukban; tették ezt először azért, mert 1943 áprilisáig csak kevés fogoly volt az országban, aztán mert féltek, hogy nem tudják a foglyokat kezelni, és nem utolsósorban azért, mert tartottak a közvélemény esetleges negatív reagálásától a hadifoglyok jelenlétére. Végül a New York Times és a Washington Post leplezte le a tényeket, amelynek hatására a hadügyi tárca kiadott egy közleményt. Végül a sajtó képviselői meglátogathattak néhány olasz hadifogolytábort, ahol – beszámolóik szerint – „az olaszok mosolyogtak, vidámak voltak, elégedettek fogoly-sorsukkal... operarészleteket énekeltek munka közben, futballoztak... imádták a spagettit, és maguk süttették a kenyeret stb.” Sajnos, az olasz hadifoglyokról készült számos pozitív bemutató sokakat irritált, tiltakozást váltott ki az irányukban megnyilvánuló jó bánásmóddal szemben. Különösen felháborodtak az amerikai veteránok, akik az olaszok ellen harcoltak. Csak kevés kedvező véleményt lehetett olvasni, hallani. A hatóságok aláhúzták álláspontjuk védelmében, hogy a genfi konvenciót be kell tartaniuk, mivel „az az amerikai törvénykezés integráns része, és mert az attól történő esetleges eltérés az amerikai hadifoglyok elleni megtorló intézkedéseket vonhat maga után.”

Külön vonulatot jelentettek az amerikaiak és az olasz hadifoglyok közötti közeledés szorosabbá válásában ez utóbbiak és amerikai nők között kialakult „szentimentális kapcsolatok”, azaz, egyre gyakoribbá váltak az amerikai nők által az olasz hadifoglyokkal kötendő házassági kérelmek. Voltak amerikai nők, akik már olasz hadifoglyokkal történt kapcsolatukból született gyermekeket jelentettek be. Végül a Pentagon 1944 decemberében megtiltotta, hogy olasz hadifoglyok amerikai nőkkel házasságra léphessenek – féltek, hogy a házasság után az olasz férfjek visszatérnek az országba.

Sajátos szerepet játszottak ez idő alatt az USA-ban élő és tevékenykedő olasz–amerikaiak (az „italo-amerikaiak”), azaz, akik már régóta az államokban éltek, de még Olaszországban születtek, onnan vándoroltak ki. Amikor Olaszország hadat üzent az USA-nak, sokan közülük fasisztabarátok voltak – őket ellenségnek tekintették, sokukat letartóztatták, internálták. Ezek

az italo–amerikaiak mozgósították közösségeiket az olasz hadifoglyok érdekében, követelték, hogy az amerikaiak szövetségeseiként kezeljék őket, és minél hamarabb telepítsék vissza őket Olaszországba. Szerencsére más hangok más oldalról közelítették meg a kérdést, és inkább az amerikai katonai köröket hibáztatták az olasz hadifoglyokkal szembeni lenéző magatartásért, aláhúзва, mennyit tettek az olaszok az amerikaiak oldalán Európában a háború alatt a demokratikus Olaszország létrehozása érdekében. Az italo–amerikaiak is erre az oldalra álltak, és szervezeteikben és újságaikon keresztül most már az olasz hadifoglyok érdekeit védelmezték. Az amerikaiak is igyekeztek azon lenni, hogy mihamarabb olasz diplomáciai képviselőt jöjjön létre hazájukban. Mindezek a lépések nem voltak elegendők az olasz hadifoglyok fogoly-státuszának megszüntetésére – legalábbis egyelőre.

A hadifoglyok által felvetett egyik legnehezebb probléma a hazaszállításuk. Az USA és Olaszország nem kötött külön megállapodást 1943 szeptemberében, amikor a fegyverszünetről szóló egyezményt aláírták. Ebből adódóan az olasz hadifoglyok hazaszállítását előkészítő tárgyalások hosszúra nyúltak, és nem mentek zökkenőmentesen. Ezért azután az olasz hadifoglyok legtöbbje csak akkor térhetett vissza hazájába, amikor Európában vége lett a háborúnak. Az első néhány közülük 1943 decemberében láthatta újra szülőföldjét, közöttük néhány tábornok és magasabb rangú tiszt. 1944 augusztusában az amerikai katonai hatóságok csak a felszabadított olasz területeken élőket engedték haza, a rendelkezésre álló hajók férőhelyeinek, vagy a személyek egészségi állapotának függvényében, illetve akik betöltötték hatvanadik életévüket. Bizonyos esetekben visszatartottak foglyokat, pl. ha szükség volt rájuk a fegyveres erők újjászervezésében.

Néhány újság újabb észrevételeket tett a hatóságoknak: kiderült ugyanis, hogy mintegy ötvenezer német, munkára nem fogott hadifoglyot engedtek el az amerikaiak, míg a fogságukat munkával kitöltött olaszok hazatérését akadályozták. A hatóságok újabb kritériumokhoz kötötték az olaszok hazarendelését, ami ez utóbbiak között méltatlankodást váltott ki. Ráadásul olyan hírek kezdtek elterjedni, melyek szerint az amerikaiak hosszabb időre kívánják visszatartani a hadifoglyok egy részét; kiderült azonban, hogy ez nem az olaszokra, hanem a németekre vonatkozott. Az olaszok hazaszállítására továbbra is szakaszosan, bizonyos feltételek mellett zajlott, de 1945 végére a foglyok felét már elengedték. Vita tárgyát képezte a hazaindulók csomagjainak súlya: nehezítette a helyzetet, hogy a foglyok sok, az USA-ban vásárolt tárgyat is magukkal akartak vinni. Bizonyos művészeti tárgyak Olaszországba vitelét a Vöröskereszt amerikai szervezete vállalta fel – az európai konfliktus lezárása után. Érdekes helyzet állt elő azokkal az olasz

hadifoglyokkal, akik az USA-ban szándékoztak maradni; ezek között voltak azok, akikért amerikai barátaik vagy rokonaik kezességét vállaltak volna, azután azok, akik amerikai nőket jegyeztek el, és azok, akik ugyan nem olaszok voltak, de az olasz hadseregben szolgáltak, s végül azok, akik egyszerűen megszerették az amerikai életmódot, és inkább az USA-ban kívántak új életet kezdeni, mint hazatérni a háború által tönkretett Olaszországba. Ezek nem kaptak engedélyt csakúgy, mint az USA-ban születettek. És még egy adat: 1946 júniusában az amerikai források szerint húsz olaszt börtönbüntetésük miatt tartottak vissza.

Mit jelentett az olasz hadifoglyoknak USA-beli raboskodásuk?

Helyzetük ebben az országban minőségileg magasan felülmúlta a másutt fogságba esett olaszok helyzetét. Miért?

Egyrészt, mert az amerikaiak nem haragudtak annyira az olaszokra, mint pl. a franciák, akiket „hátba szűrtak.” Azután a genfi konvenció előírta, hogy a fogságba esett katonákkal ugyanúgy kell bánni, mint a foglyul ejtő ország saját katonáival. Sokat jelentett az a tény, hogy nagyon messze kerültek a háborús színterektől, biztonságban érezhették magukat. Nagyon változatos volt az éltrendjük, olyannyira, hogy hamarosan visszaálltak a hadifogságba esés előtti súlyukra. Megfelelő volt a szálláshelyek minősége. A különböző vallású hadifoglyok lelki életével megfelelő vallású papok gondoskodtak olasz nyelven.

1945 első hónapjaitól viszont rosszabbodott az olasz hadifoglyokkal szembeni bánásmód minden vonatkozásban. Köszönhető volt ez annak, hogy napfényre kerültek a nácik fogságába esett hadifoglyok helyzete. Erről az amerikai média tájékoztatta a közvéleményt, amely, természetesen, kritizálni kezdte az amerikai hatóságok humánusabb magatartását az ottani hadifoglyokkal szemben. A média egyébként is mindvégig nagy szerepet játszott a hadifoglyok USA-beli tartózkodásában akár pozitív, akár negatív módon. Mindezek mellett a hazatelepítésben is az USA-ból elindított hadifoglyok voltak a legszerencsésebb helyzetben: az első kontingensük 1945 folyamán már hazájában volt, az utolsó pedig 1946. február elején, azaz jóval előbb, mint az Angliába szállított olasz hadifoglyok. És persze minden nehézség ellenére sok olasz katona visszatért az USA-ba, mert amerikai nőt vett feleségül. Legnagyobb hatással az olasz hadifoglyokra az amerikai életmód, a „liberál-demokratikus irányzat”, a társadalmi életbe történő könnyű beolvadás volt. Az „indoctrinamento” tehát hiánytalanul elérte célját – mint ahogyan azóta is...

A szerző a fentiekén kívül néhány hadifogolytábort látogat meg olvasóival az USA-ban: Missouriban a Camp Clarkot és a Camp Weingartot, Tennessee-ben a Camp Crosville-t, Arizonában a Camp Florence-t, Arkansasban a Camp Monticellot, Mississiben a Camp Comot, Texasban a Camp Herefordot, Marylandben a Fort George G. Meade-et, New Yorkban a Fort Wadsworth-t, Kaliforniában a Camp John T. Knightot, és a Hawaii-szigeteki táborokat – mind közül ez utóbbiak voltak, külső katonai támadások lehetőségét, valószínűségét tekintve a legveszélyesebbek.

A könyvet részletes jegyzetanyag, statisztikai táblázat és fekete-fehér fénykép-dokumentáció egészíti ki a szokásos névmutatóval. A szerző mindvégig sokoldalúan mutatja be témáját, érdekes és követendő, hogy – sok történelemtől eltérően – *emberekről* beszél, legyenek azok amerikaiak, olaszok, németek, fogolycsoportok vagy egyének, szervezetekben dolgozók stb... vagyis nem csak eseményekről, hadi helyzetekről, hadianyagokról, ideológiákról, nézetekről, ágyúkról és puskákról és egyebekről. Láthatóan nem célja a durva kirohanás vagy vigasztaló nyavalygás: a tények – tények, az emberek – emberek, és nem a szerző egyéni hovatartozását minden áron tükrözni vágyó kicsinyes és állhumánus állásfoglalások...

Flavio Giovanni Conti: *I Prigionieri Italiani Negli Stati Uniti* (Az olasz foglyok az Egyesült Államokban). Bologna, Il Mulino, 2012. 543 o.

Kun Tibor